

ویژگی های روانشناسی انسان عامل در اخلاق اسلامی

مریم شریفیان^۱

چکیده

مقاله‌ی "ویژگی‌های روانشناسی انسان عامل در اخلاق اسلامی" به بررسی و تحلیل ویژگی‌های روانشناسی که در انسان عامل نقش دارند، با تأکید بر اصول اخلاق اسلامی می‌پردازد و به طرزی موثر و مختصر نقش ویژگی‌های روانشناسی در تبدیل انسان به انسان عامل را تشریح کرده است این پژوهش که به صورت توصیفی-تحلیلی انجام گرفته شده، و اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای جمع‌آوری شده، به تبیین نقش خودآگاهی، مسئولیت‌پذیری، آزادی درونی، کنشگری، و خردگرایی در تصمیم‌گیری‌ها و رفتارهای اخلاقی انسان می‌پردازد. تحقیق پیرامون این ویژگی‌ها، از این جهت که به عنوان اصول اخلاقی در اسلام، به انسان کمک می‌کند تا رفتارهای خود را تحت کنترل داشته باشد و به سمت کمال اخلاقی پیش برود و به تفهیم عمیق‌تر از اخلاق اسلامی دست یابد، ضروری و لازم می‌باشد. هدف این مقاله این است که از طریق تحلیل مفاهیم اخلاقی و اسلامی، به نکاتی مهم در تربیت اخلاقی و اهمیت تقویت ویژگی‌های مذکور در انسان‌ها اشاره کند. همچنین به تعمیق درک انسان از روانشناسی فردی و ارتباط آن با اخلاق اسلامی کمک کند. در نهایت پژوهش به این نتیجه می‌رسد که این ویژگی‌ها، نه تنها انسان عامل را به آرامش می‌رساند، بلکه به توسعه‌ی آگاهی و علمی او نیز کمک می‌کند. همچنین این ویژگی‌ها می‌توانند به توانایی‌های اجتماعی انسان نیز افزوده شوند. و فرد می‌تواند در جامعه به عنوان فردی موثر و مفید شناخته شود. به طور کلی، این پژوهش می‌تواند به توسعه‌ی دانش در زمینه‌ی روانشناسی فردی انسان و اخلاق اسلامی کمک کند و در تربیت اخلاقی نیز نقش مهمی داشته باشد. این موضوع می‌تواند برای پژوهشگران، متخصصان روانشناسی، و علاقه‌مندان به اخلاق اسلامی جذاب باشد.

کلیدواژه‌ها: عامل، عمل، انسان عامل، اخلاق اسلامی

^۱ طلبه حوزه علمیه فاطمیه درچه MRYAMSHRYFYAN@GMAIL.COM

مقدمه

هر فرد به عنوان یک موجود انسانی، به دنبال توسعه‌ی خود و بهبود رفتارهایش می باشد. بررسی ویژگی‌های روانشناسی انسان عامل در اخلاق اسلامی به انسان کمک می کند تا بهتر بفهمد چگونه با خودش، دیگران، و جامعه برخورد کند. این مقاله، به توضیح چند ویژگی مهم انسان عامل می پردازد و نقش آن‌ها را در رشد اخلاقی انسان‌ها مورد بررسی قرار می دهد. این ویژگی‌ها، به واقعیت‌های مهمی در اخلاق اسلامی اشاره می کنند.

ویژگی‌هایی چون ۱. خودآگاهی (Self-awareness): که به معنای شناخت دقیق از خود، ارزش‌ها، باورها، و عواطف می باشد. افراد خودآگاه، توانایی تحلیل رفتارهای خود را دارند و بهبود خود را در مسیر رشد اخلاقی می بینند. ۲. مسئولیت‌پذیری (Responsibility): که به معنای پذیرش مسئولیت‌های خود و عمل به موازین اخلاقی می باشد. افراد مسئولیت‌پذیر، عواقب اعمال خود را درک می کنند و به دیگران و جامعه‌شان احترام می گذارند. ۳. آزادی درونی (Inner Freedom): که به معنای آزادی از تعلقات نادرست، ترس‌ها، و محدودیت‌های ذهنی می باشد. افراد با آزادی درونی، به تصمیم‌گیری‌های خود اعتماد دارند و از طریق انتخاب‌های خود به رشد اخلاقی می پردازند. ۴. کنشگری (Proactivity): که به معنای اقدام به تغییر و بهبود می باشد. افراد کنشگر، به جای انتظار واکنش‌ها، خود را به عنوان عامل تغییر در زندگی‌شان می بینند و به سوی اهداف اخلاقی پیش می روند. ۵. خردگرایی یا عقلانیت (Rationality): که به معنای تفکر منطقی و تحلیل گرانه می باشد. البته ویژگی‌های مورد بحث نه تنها در اخلاق اسلامی، بلکه در حوزه‌های دیگر نیز اهمیت دارند. ویژگی‌های روانشناسی انسان عامل می توانند تاثیر زیادی بر رفتار و تصمیم‌گیری‌های افراد داشته باشند. انسان‌ها راه‌های مختلفی در پیش رو دارند. و برای هر انتخابی بار مسئولیتی را به دوش می کشند. از آنجا که این انتخاب‌ها تاثیر مستقیمی بر زندگی فردی و اجتماعی انسان دارد، این ضرورت را ایجاد می کند که با آگاهی و مسئولیت‌مسیر زندگی خود را گزینش کند. مطالعه در باب انسان عامل از آن جهت ضروری می باشد که انسان را از خواب غفلت بیدار کرده، توانمندی‌ها و ظرفیت‌هایش را به او می شناساند و وی را از انفعال و دستخوش حوادث بودن بیرون می کشاند. انسانی که از عاملیت خود بی اطلاع باشد، مسیر زندگی‌اش نا هموار، تلاش‌هایش بیهوده، وصول هدف‌هایش سخت یا غیر ممکن می شود. چه ضرورتی از این بالاتر که انسان از توانمندی‌ها و ظرفیت‌های درونی خدادادی‌اش آگاه گردد و با به کارگیری آنها بتواند اثرات ناخوشایند محیط را بر خود را کنترل کند از احساس رضایت و خرسندی و در نهایت آرامشی فنا ناپذیر برخوردار گردد. هدف این پژوهش بر آن است که مشخصات و مقدمات عامل بودن انسان را در اخلاق اسلامی تبیین کند. همین‌طور ارتباط عاملیت انسان و دستیابی به آرامش درونی را با تبیین خصوصیات و آزادی درونی روشن سازد. ارتباط افزایش عاملیت انسان

و کنترل تاثیر پذیری از محیط و در نهایت کاهش رنج انسان و کسب آرامش بیشتر را در انحاء این تبیین
بپردازد. هدف این تحقیق کم کردن تاثیر پذیری انسان از شرایط و محیط و محدودیت ها و بالا بردن تاثیر
گذاری او می باشد. هدف کلی طرح این پژوهش را می توان آشنایی انسان با قدرت های درونی خویشتن و بهره
وری از آنها در راه خود سازی و رشد و پیشرفت خویشتن دانست و این که انسان آگاه شود که با قدرت درونی
خویش چه تاثیر والایی می تواند بر زندگی خویشتن داشته باشد. فرد با چنین ویژگی هایی می تواند تصمیمات
درستی بگیرد و از دانش و تجربیات خود بهره ببرد. در زمینه انسان عامل، کتاب های معتبر و مفیدی در زمینه
روانشناسی و نیز در زمینه اخلاق اسلامی وجود دارند که به مفاهیم انسان عامل و رفتار اخلاقی انسان می پردازند
و می توانند در درک بهتر از این موضوع کمک کنند. برای نمونه کتاب "هفت عادت مردمان موثر" (نوشته استفان
کاو) به بررسی مفاهیمی مانند مسئولیت پذیری، عامل بودن، و تغییرات شخصی می پردازد. کتاب مذکور
بسیار جامع و مانع بوده و یاریگر مخاطب خود، در خود سازی و رسیدن به موفقیت می باشد. در زمینه
انسان شناسی و مطالعه ویژگی های انسان عامل، مقالات متعددی نیز نوشته شده اند برای مثال می توان به
پژوهش های انسان شناسی ایران اشاره کرد: این نشریه با رویکرد علمی، مقاله های علمی در حوزه انسان شناسی را
منتشر می کند. و اما روش جمع آوری اطلاعات این مقاله، به صورت کتابخانه ای و روش پردازش مطالب توصیفی
خواهد بود. وجه تمایز این مقاله با دیگر مطالعات در این موضوع، بررسی مباحث مهم روانشناسی فردی می باشد
که محقق سعی بر آن دارد که در حوزه اخلاق اسلامی نیز آن ها را بررسی کند و با استفاده از تعدادی از آیات و
روایات مباحث مربوطه را در اخلاق اسلامی پر بار کند. یعنی از هر دو منابع اسلامی و روانشناسی بهره ببرد.
همچنین محقق سعی بر این دارد که در این پژوهش ویژگی هایی را مورد بررسی قرار دهد که جزء لاینفک
عاملیت انسانی باشد.

قبل از ورود به بحث اصلی، لازم است مفاهیم به کار برده شده در این مقاله بررسی شود.

۱-۱. عامل

در میان تعداد اندیشه های پیرامون عاملیت، اغلب تعریفهای عاملیت، بر مبنای آزادی و مسئول بودن انسان در برابر عمل استوار است. براساس این تعریف، عاملیت اشاره دارد به آزادی برای انجام دادن هر چه انسان به منظور دستیابی به هدفها و ارزشهای مهم خود نیاز دارد.^۱ در تعریف عاملیت، آزادی عمل و قدرت انتخاب، مستقیماً مطلوب نتیجه را در پی دارند. براین اساس، خلاقیت، انتخاب ظهور مییابند و انسان را فارغ از محدودیتهای زیستی معرفی میکنند.^۲

در این میان، جامعه شناسانی چون الدر بر عاملیت تأکید کردهاند و مفهوم عاملیت را با عنوان سیر زندگی ارائه کرده است. دیدگاه کلی او، بر نیروهای اجتماعی تأکید دارد که جریان زندگی و فرایندهای آن را شکل میدهد. به زعم آلدر، فرایندهای انتخاب به طور فزاینده در فهم جریان زندگی در دورههای بعدی و حتی سالخوردگی انسان اثر میگذارد.^۳

علاوه بر اندیشه جامعه شناسی، مفهوم عاملیت در نظرات اندیشمندان اسلامی مورد تأکید قرار گرفته است که به معنای عمل است.

۱-۲. عمل

واژه شناسان در معنای عمل تعبیر مختلفی را به کار بردهاند. برخی گفتهاند که؛ عمل هر فعلی است که از حیوان روی قصد واقع شود.^۴ برخی دیگر عمل را در کاری دانستهاند که از روی عقل و فکر انجام شده باشد.^۵ براین اساس، عمل به آن دسته از افعال اطلاق میشود که از مبادی درونی معینی سرچشمه گرفته باشد.^۶ در علم اخلاق، عمل از جهت بعد ارزشی معنا پیدا میکند. یعنی عمل در علم اخلاق از آن جهت که خلق و خوی انسان به حساب میآید معنا و موضوع پیدا میگیرد.^۷

^۱ بنکس، دایره المعارف تنوع در آموزش و پرورش، ص ۷۴

دهقانی و افضلی، مرضیه و منا، تحلیلی بر جایگاه عادت و عاملیت در پرورش انسان؛ ژرف اندیشی در آرای تربیتی، ص ۱۰۱.

^۳ راغب اصفهانی، مفردات الفاظ قرآن کریم، ج ۱، ص ۵۸۷

^۴ مصطفوی، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۸، ص ۲۲۴

^۵ باقری و دیگران، پیش فرض های روان شناسی اسلامی، ص ۳۴

^۶ حائری یزدی، آشنایی با اخلاق اسلامی، ص ۱۳

به همین جهت، عمل به معنای فعالیتی مبتنی بر زیرساخت های شناختی، گرایشی و ارادی است و تحقق آن در گرو فراهم آمدن این زیرساختها میباشد.^۱

۱-۳. انسان عامل

تعبیرهای متفاوتی از مفهوم انسان عامل و عاملیت انسانی وجود دارد.^۲ مفهوم عاملیت به طور گسترده در علوم اجتماعی^۳، فلسفه^۴، آموزش و یادگیری بزرگسالان^۵ استفاده شده است.

عاملیت انسانی ریشه در روانشناسی و نظریه شناختی - اجتماعی بندروا دارد. بندورا عاملیت انسانی را ذاتاً تعاملی میداند. از این رو افراد فعالانه اعتقادشان را براساس ظرفیتهایشان شکل میدهند تا بر رویدادهای که بر زندگی شان اثر میگذارد، کنترل داشته باشد. از نظر ایشان، عامل بودن انسانی به معنای تأثیرگذاری قصدمند فرد بر عملکردها و شرایط زندگی خود است و از این منظر تأثیر شخص، بخشی از ساختار علمی در رفتار است.^۶ لذا عاملیت انسانی با رویکرد روانشناسی، یک نیروی علمی مرکزی در شکل دهی مسیر زندگی است و شامل تجلی ارزشها و هویتها، تصمیم گیری در اهداف شخصی از طریق راهبردهای برنامه ریزی و رفتار میشود.^۷

۱-۴. اخلاق اسلامی

اخلاق، جمع خُلق به معنای شکل و صورت باطنی وجود آدمی است.^۸ در اصطلاح علم اخلاق، خُلق ملکه نفسانی است که به اقتضای آن، کارها به آسانی و بدون نیاز به تأمل از انسان سر می‌زنند.^۹ امام خمینی خُلق را حالتی در نفس می‌داند که انسان را به عمل دعوت می‌کند و به واسطه ریاضت نفس، تفکر و تکرار به دست می‌آید.^{۱۰} لذا اخلاق اسلامی، به بخشی از آموزه‌های دین اسلام گفته میشود که از فضایل و رذایل اعمال انسان سخن میگوید.

فضایل اخلاقی یا اخلاق فاضله به مجموع ملکات و صفات راسخ نفسانی اطلاق می‌شود که منشأ صدور افعال متناسب با آن می‌شود و در مقابل رذایل اخلاقی یا اخلاق رذیله قرار دارد. طبق این معنا، فضایل اخلاقی دارای

^۱ باقری، بررسی تطبیقی طرحواره اسلامی عمل با انسانشناسی (پسا) ساختارگرا»، ص ۱۱

^۲ هیتلن و الدر، مدل تجربی یک چکیده مفهوم، پیشرفت در تحقیق دوره زندگی، ص ۳۳ تا ۶۷

^۳ آرچر، آژانس و گفتگوی داخلی، ص ۵۵

^۴ سی، آژانس ارزشیابی، پرسشی اساسی برای اجتماعی و سیاسی فلسفه، ص ۲۶۱-۲۸۱

^۵ بیل، یادگیری در طول زندگی کاری، ص ۳۹-۵۸

^۶ مهدوی مزده و حجازی و نقش، مامک و الهه و زهرا، رابطه ادراک از سبک های والدینی با تاب آوری، نقش واسطه ای عاملیت انسانی، ص

^۷ مورتیمر و کارکنان نمایندگی و ساختار در آموزشی دستیابی واگذار به بزرگسالی، دوره پیشرفت در زندگی پژوهش، ص ۱۳۱-۱۵۳

^۸ دهخدا، لغتنامه، ج ۶، ص ۸۷۱۱

^۹ مدنی، ریاض السالکین، ج ۳، ص ۲۹۹

^{۱۰} موسوی خمینی، چهل حدیث، ص ۵۱۰

نفسک عن کل دنیة و ان ساقطک الی الرغائب فانک لن تعترض بما تبذل من نفسک عوضا و لا تکن عبد غیرک و قد جعلک الله حرا^۱. یعنی: از کرامت نفس خود محافظت فرما و از هر زبونی و پستی پرهیز کن، هر چند آن پستی وسیله رسیدن به خواسته ها باشد؛ زیرا در برابر آنچه از سرمایه شرافت و کرامت نفس خود می دهی، چیزی به دست نخواهی آورد؛ بنده دیگران مباش که خداوند تو را آزاد قرار داده است.

۴. خرد گرایی

در اخلاق و اندیشه اسلامی، عقلانیت یا خرد گرایی به توانایی استفاده از عقل و منطق در تصمیم گیری ها و انجام اعمال اشاره دارد. عقلانیت در اسلام نقش مهمی دارد و به عنوان یکی از ابزارهای اصلی برای رسیدن به معرفت و درک حقایق دینی تلقی می شود.^۲ عقلانیت در اسلام به دو بخش تقسیم می شود: عقلانیت نظری و عقلانیت عملی. عقلانیت نظری به کاربرد عقل در فهم و تحلیل مسائل نظری می پردازد. این شامل استدلال های منطقی، فلسفی و کلامی است که به فرد کمک می کند تا به درکی عمیق تر از مفاهیم دینی و وجودی برسد. عقلانیت عملی به استفاده از عقل در زندگی روزمره و انجام اعمال اخلاقی اشاره دارد. این شامل تصمیم گیری هایی است که بر اساس اصول اخلاقی و منطقی انجام می شوند و به انسان کمک می کنند تا در مسیر صحیح اخلاقی قدم بردارد.^۳ خرد گرایی در اسلام همچنین با مفهوم اعتدال ارتباط دارد. اسلام بر این باور است که رفتارهای انسان باید متعادل و مبتنی بر عقلانیت باشد. این به معنای پرهیز از افراط و تفریط و رعایت توازن در تمامی جنبه های زندگی است. در نهایت، عقلانیت در اسلام به عنوان یک اصل مهم در تعیین صحت و سقم اعمال و باورها مطرح می شود و به عنوان یکی از معیارهای اصلی برای ارزیابی و تصمیم گیری های اخلاقی به شمار می رود. امیرمؤمنان علی (ع) فرمود: "مَثَلُ الْعَقْلِ فِي الْقَلْبِ كَمَثَلِ السَّرَاحِ فِي وَسْطِ الْبَيْتِ؛ مثل عقل در روح و روان انسان، همانند چراغ روشن در وسط خانه (تاریک) است"^۴ و رسول اکرم (ص) در سخنی فرمود: "ما قَسَمَ للعباد شیئاً افضل من العقل؛ خداوند نعمتی را بین بندگانش تقسیم نکرده که برتر از نعمت عقل باشد."^۵

۵. کنش گرایی

کنش گرایی، که گاهی به عنوان کارکردگرایی نیز شناخته می شود، یک مکتب فکری در روان شناسی است که بر کارکرد ذهن و استفاده از آن توسط موجود زنده برای سازگاری با محیط تمرکز دارد. این نظریه در پایان قرن

^۱ نهج البلاغه، نامه ۳۱

^۲ ابراهیمی دینانی، عقلانیت و معنویت در اسلام، ص

^۳ منصوری، تکنولوژی، عقلانیت و نقد پذیری، در برابر رویکرد موجه گرایانه، ص

^۴ مجلسی، بحار الانوار، ج ۱، ص ۹۹

^۵ اصول کافی، ج ۱، ص ۱۲

نوزدهم توسط جان دیویی و جیمز آر. آنجل پایه‌گذاری شد و در دهه اول قرن بیستم در آمریکا مورد توجه قرار گرفت. کنش‌گرایی تحت تأثیر مطالعات چارلز داروین و فرانسیس گالتون شکل گرفت و به جای تمرکز بر ساختار یا محتوای فرآیندهای هشیار، بر چگونگی عمل این فرآیندها تأکید دارد. این مکتب بر این باور است که فرآیندهای ذهنی باید بر اساس کارکردهای عملی و تأثیرات آن‌ها بر زندگی فرد مورد بررسی قرار گیرند، نه صرفاً بر اساس عناصر تشکیل‌دهنده آن‌ها. نظریه‌های تکامل و بقای اصلح (Survival of the fittest) داروین که بر کارکرد ساختارهای زیستی برتر در سازگاری ارگانیسم‌ها با محیط‌شان تأکید داشت، سبب شد تعدادی از روان‌شناسان آمریکایی به بررسی کارکرد فرآیندهای ذهنی در سازگاری فرد با محیط بپردازند.^۱ این مکتب همچنین به کاربرد علم در زندگی و روان‌شناسی کاربردی علاقه‌مند است و به تبیین فایده یا هدف فرایندهای روانی برای موجود زنده، در تلاش مداوم برای تطبیق با محیط می‌پردازد. به طور خلاصه، کنش‌گرایی در روان‌شناسی به مطالعه و تحلیل فرآیندهای ذهنی بر اساس کارکردهای عملی و تأثیرات آن‌ها بر زندگی فردی و اجتماعی می‌پردازد و از این منظر، به درک بهتر رفتار و تعاملات انسانی کمک می‌کند.^۲ کنش‌گرایی در اخلاق اسلامی می‌تواند به معنای تأکید بر کارکردهای اخلاقی اعمال و تصمیمات باشد، به گونه‌ای که هدف از اخلاق، رشد و تعالی بشری و زیبایی سیرت و رویه بشر است. در این دیدگاه، اعمال انسان بر اساس مقاصد، موانع، راه‌ها، روش‌ها، و ابزارهای ایجاد تحول در خویشتن ارزیابی می‌شوند. در اخلاق اسلامی، کنش‌گرایی ممکن است به این معنا باشد که اعمال انسان باید به گونه‌ای باشند که به شکوفایی فطرت و تحقق انسانیت کمک کنند و بر شناخت خاصی از انسان استوار باشند که به او امکان می‌دهد در مسیر تکامل و کمال حرکت کند. این دیدگاه بر این باور است که انسان‌ها باید اعمال خود را بر اساس ارزش‌های اخلاقی تنظیم کنند و به دنبال کمال و تعالی باشند. حضرت علی (ع) فرمود: "خداوند در سرشت فرشتگان، خرد بر نهاد بی شهوت، و در سرشت حیوانات، شهوت نهاد بی خرد، و در سرشت آدمیان هم شهوت نهاد و هم خرد. پس هر کس خرد بر شهوتش غالب آید، از فرشتگان برتر است، و هر کس شهوت بر خردش پیروز شود، از حیوانات فروتر است."^۳

نیجه گیری

در این مقاله سعی شد انسان عامل و برخی از ویژگی‌های روان‌شناختی او با رویکرد اخلاق اسلامی بررسی شود. از این رو چند ویژگی روان‌شناسی انسان عامل که ملزوم و جزء لاینفک عاملیت او می‌باشد، پس از مطالعه و تفکر و تفحص گزینش و انتخاب شد و سپس در این مقاله مورد بررسی قرار گرفت و برای تبیین آن‌ها در اخلاق اسلامی روایات و آیات متعددی در باب هر ویژگی ذکر شد. در این راستا روشن شد که چگونه انسان عامل قادر است به طور فعال در مسیر زندگی خود حرکت کند و به اهداف خود برسد. چگونه عمل می‌کند، چرا

^۱ مطهری، کنش‌گرایی (کارکرد گرایی)، ص

^۲ همان، ص

^۳ محمدی ری شهری، خرد گرایی در قرآن و حدیث

تصمیم‌های خاصی می‌گیرد و روشن شد که چگونه با محیط اطراف خود تعامل دارد. چگونه می‌تواند به تغییرات و چالش‌ها پاسخ دهد و به سمت موفقیت حرکت کند. به طور کلی در این پژوهش انسان با استفاده از ویژگی‌هایی که او را از سایر موجودات تمایز می‌بخشد، می‌تواند عامل باشد و تاثیر آن را در زندگی خود و موفقیت‌های بزرگی که تجربه می‌کند، به وضوح ببیند و درک کند. ویژگی‌های روان‌شناختی مذکور در تحقیق در روان انسان به شدت تاثیرگذار بوده و از آنجایی که مسبب افزایش مهارت‌های فردی اشخاص می‌شود، از اهمیت بالایی برخوردار است. اهمیت ویژگی‌های روان‌شناختی در اسلام نیز بسیار زیاد است. مفاهیمی مانند خودآگاهی، مسئولیت، آزادی درونی و خرد گرایی در اخلاق اسلامی نقش مهمی ایفا می‌کنند. بررسی این مفاهیم از منظر قرآن و بزرگان دین می‌تواند به فهم عمیق‌تری از اخلاق اسلامی منجر شود. همچنین اهمیت این تحقیق را می‌توان در فهم بهتر و دقیق‌تر انسان از خویشتن و دیگران و بهبود روابط اجتماعی و توسعه فردی مشاهده کرد که در نهایت، به بهبود رفتارها و انتخاب‌های اخلاقی می‌انجامد. از آنجا که در هدف اصلی این پژوهش فرضیه رسیدن به آرامش فردی انسان عامل و موثر واقع شدن وی بود، لازم است بیان شود که پس از تحقیقات انجام شده، محقق به این نتیجه رسید که ویژگی‌های بررسی شده‌ی انسان عامل نه تنها آرامشی درونی و عمیق را برای فرد به ارمغان می‌آورد، بلکه مقدمات موفقیت را نیز منجر می‌شود. از جمله نتایج مهمی که می‌توان به آن اشاره کرد:

۱- افزایش آگاهی: خصوصياتی چون خودآگاهی، مسئولیت، عقلانیت و آزادی درونی به افزایش آگاهی افراد از خودشان و تصمیم‌گیری‌هایشان کمک می‌کند. این آگاهی می‌تواند به بهبود روابط شخصی، موفقیت در کار و ارتقاء اخلاق فردی کمک کند.

۲- توسعه علمی: ویژگی‌های روان‌شناختی به توسعه علم روان‌شناسی کمک می‌کنند. این تحقیقات نه تنها به فهم بهتر از خود انسان‌ها منجر می‌شوند، بلکه به توسعه روش‌ها و تکنیک‌های درمانی نیز کمک می‌کنند.

۳- تحسین و تشویق به تفکر منطقی: عقلانیت و تصمیم‌گیری منطقی، افراد را تشویق می‌کند تا تفکر منطقی‌تری داشته باشند. این مهارت‌ها به افراد در مواجهه با مسائل روزمره و تصمیم‌گیری‌های مهم کمک می‌کند.

۴- توسعه مهارت‌های اجتماعی: عاملیت و مسئولیت و ویژگی‌های روان‌شناختی، به توسعه مهارت‌های اجتماعی منجر می‌شود. این مهارت‌ها شامل تعامل با دیگران، حل تعارض‌ها و تصمیم‌گیری‌های گروهی و تفکر منطقی است. که در زندگی روزمره و در مواجهه با مسائل مختلف مفید فایده هستند.

اما درباره موثر بودن، مبحث وسیع‌تر است و لازم به تحقیقات گسترده‌تری می‌باشد، که در ظرفیت این تحقیق نمی‌گنجد و پژوهشی مجزا می‌طلبد.

۱. داوودی، محمد، مبانی و غایت، ویراستار: امیرعباس رجبی، قم: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه ها و دفتر نشر معارف، چاپ هجدهم، ۱۳۸۷
۲. سلمان زاده، یوسف، آزادی در اسلام، بی جا، تافگه، چاپ اول، ۱۳۹۳
۳. مطهری، مرتضی، آزادی معنوی در انسان، قم: صدرا، چاپ هشتاد و چهارم، ۱۳۹۹
۴. صابری، معصومه، عقلانیت دینی در حوزه رفتار اخلاقی از نگاه امام خمینی (ره)، بی جا، موسسه چاپ و نشر عروج، ۱۳۹۶
۵. ابراهیمی دینانی، غلامحسین، عقلانیت و معنویت در اسلام، بی جا، نشر هرمس، ۱۳۹۹
۶. کاوی، استفان، هفت عادت مردمان موثر، (ترجمه محمدرضا آل یاسین)، تهران: هامون، چاپ سی و نهم، ۱۳۹۹
۷. خواجه ای، نفیسه، در پرتو عدالت اخلاقی، دومین همایش ملی عدالت، اخلاق، فقه و حقوق، ش ۹۵، ۱۳۹۴
۸. خداینده بایگی، ملیحه، کنش اخلاقی در فضیلت گرایی اخلاقی، سومین کنفرانس ملی هزاره سوم و علوم انسانی، ۱۳۹۶
۹. فقیهی، نفیسه، نقش خودآگاهی در تعلیم و تربیت انسان با تاکید بر آیات و روایات، سومین کنفرانس ملی پژوهش های نوین اجتماعی، بی تا
۱۰. کیخا، نجمه، ماهیت اخلاقی دولت اسلامی و مسئله بی طرفی، بنیادین تمدن اسلامی، ش ۲، ۱۴۰۰
۱۱. مطهری، مهدی، کنش گرایی (کارکردگرایی)، پژوهشکده باقرالعلوم (ع)، ۱۳۹۳
۱۲. اسحاقی، سیدحسن، آزادی معنوی در اسلام، رواق اندیشه، شماره ۲۷، ۱۳۸۲
۱۳. شریفی، عنایت الله، مبانی هستی شناسی خودآگاهی در قرآن کریم، پژوهش نامه معارف قرآنی، شماره ۴۲، ۱۳۹۹
۱۴. موسوی، سید حسین، اثربخشی خودآگاهی از منظر آموزه های اسلام بر کاهش فشار روانی دانشجویان، ۱۳۹۸
۱۵. غباری بناب، باقر، مهارت خودآگاهی معنوی، مجله گام به گام تا سلامت روان،
۱۶. حکمت و یزدان پناه، فاطمه و لیلا، بررسی عوامل موثر بر مسئولیت پذیری اجتماعی جوانان، مجله ی مطالعه اجتماعی ایران، شماره ۲، ۱۳۹۳

۱۷. داداشی و صفارحیدری و شریف زاده، فاطمه و حجت و حکیم السادات، اصول و روش های تربیتی مسئولیت پذیری در آموزه های اسلامی، نشریه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، شماره ۴۱، ۱۳۹۷
۱۸. شفیعی و علیدادی و زاده صفری، صابر و فرامرز و صفری، بررسی مسئولیت پذیری دانش آموزان، فصلنامه مطالعات و تحقیقات در علوم رفتاری، شماره ۶، ۱۴۰۰
۱۹. باقری و دیگران، خسرو، پیش فرض های روانشناسی اسلامی، فصلنامه علمی-پژوهشی روش شناسی علوم انسانی، شماره ۷، ۱۳۷۵
۲۰. مهدوی مزده و حجازی و نقش، مامک و الهه و زهرا، رابطه ادراک از سبک های والدینی با تاب آوری: نقش واسطه ای عاملیت انسانی، مجله روانشناسی، شماره ۲۲، ۱۳۹۷
۲۱. مروتی و حسینی نیا و سیفعلی ئی، سهراب و سید محمد رضا و فاطمه، خودآگاهی و کارکرد های تربیتی آن در بهبود روابط اجتماعی انسان در قرآن و حدیث، فصلنامه علمی-پژوهشی آموزه های تربیتی در قرآن و حدیث، شماره ۲، ۱۳۹۸
۲۲. باقری، بررسی تطبیقی بین طرحواره اسلامی با انسان شناسی (پسا) ساختارگرا، ۱۳۸۸
۲۳. دهقانی و افضلی، مرضیه و منا، تحلیلی بر جایگاه عادت و عاملیت در پرورش انسان: ژرف اندیشی در آرای تربیتی، نشریه علمی وزارت علوم، شماره ۷۲، ۱۳۹۸